

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ТУТОВА ТЕТЯНА БРОНІСЛАВІВНА

УДК 378.091.3:373.3.011.3-051]:373.3.091.212-025.25(043.3)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
З ГЕТЕРОГЕННИМИ ГРУПАМИ УЧНІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
МАТВИЄНКО Олена Валеріївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри педагогіки та методики
початкового навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
БАХМАТ Наталія Валеріївна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
професор кафедри теорії та
методик початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
БЕСКОРСА Олена Сергіївна,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти

Захист відбудеться «26» січня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.19 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-601, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-601, вул. Пирогова, 9) і на сайті університету <http://www.npu.edu.ua>.

Автореферат розіслано «21» грудня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Ю. Ляшенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах реформування національної системи освіти особлива увага приділяється професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. Напрями модернізації вищої педагогічної освіти, її освітньо-правові засади, фундаментальні педагогічні стратегії та механізми творчого розвитку майбутніх учителів початкової школи, здатних до креативного розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю, закладено у державних нормативно-правових документах, серед яких: Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013 р.); Концепція «Нова українська школа» (2016 р.); Державний стандарт початкової освіти (2018 р.); Концепція розвитку педагогічної освіти (2018 р.).

Траєкторія набуття педагогічної професії передбачає відповідність актуальним запитам держави, суспільства й стейкхолдерів, що передбачає опанування вчителем початкової школи сучасними інструментами педагогічної праці, зокрема у взаємодії з різними групами дітей – обдарованими дітьми, дітьми з вадами психофізичного розвитку, дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, дітьми з емоційною винятковістю (гіперактивними, агресивними та ін.), дітьми з соціально неблагополучних сімей і сімей мігрантів, переселенців тощо – а значить вимагає змістовного дослідження питання гетерогенності (різноманітності) в сучасній освітній площині та підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, різних за своїм складом та характеристикою.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що нині закладено міцний теоретичний фундамент для вивчення проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема таких її аспектів, як: концептуальні засади професійної підготовки (В. Андрущенко, Н. Дем'яненко, М. Корець, О. Васюк, В. Петрук, Н. Рідей, Л. Сущенко та ін.); особливості професійної підготовки вчителя початкової школи (розкриті в дослідженнях Н. Бібік, В. Бондаря, Н. Бахмат, О. Бескорсої, В. Желанової, Л. Коваль, С. Мартиненко, М. Марусинець, Д. Пащенко, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружої та ін.); розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із розвитком ідеї педагогічної взаємодії (вказують сучасні українські вчені-педагоги С. Золотухіна, О. Кіліченко, О. Лінник, О. Матвієнко та ін.); оновлення змісту початкової освіти, використання інтерактивних технологій (досліджували І. Богданова, О. Комар, О. Пометун, О. Ульянова та ін.); різні аспекти «педагогічної взаємодії» (вивчали А. Белкін, А. Кравченко, Г. Шролик); особливості підготовки педагогів та освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами й організаціями (вказують зарубіжні та вітчизняні вчені У. Альгерміссен, В. Бобрицька, М. Певзнер, Г. Нестеренко, П. Петряков, В. Стаднік, Р. Томас та ін.).

Водночас теоретичний аналіз наукових досліджень дав підстави стверджувати, що проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів не стала предметом окремого наукового дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Дослідження

практичної підготовки в сучасних педагогічних закладах вищої освіти переконує в існуванні низки *суперечностей* між:

- рівнем вимог до професійної підготовки, які відображаються у державних нормативно-правових документах, серед яких: Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.); Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) та реальною професійною підготовкою майбутніх учителів початкової школи;

- існуючою системою професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи і недостатньою розробленістю педагогічних засобів та цілісного наукового підходу до реалізації процесу формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами;

- готовністю майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та відсутністю розробленого відповідного змістовно-методичного забезпечення.

Отже, актуальність, недостатня теоретична й методична розробленість проблеми зумовили вибір теми дисертації: **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 12 від 31 березня 2016 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26 квітня 2016 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

2. Розкрити сутнісні характеристики категоріального апарату дослідження та уточнити поняття «гетерогенність» в освітньому аспекті, «гетерогенна група учнів», «педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів».

3. Визначити сутність та структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та охарактеризувати критерії, показники, рівні її сформованості.

4. Виокремити й теоретично обґрунтувати зміст, форми, методи та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами.

5. Спроекувати та експериментально перевірити ефективність моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Об'єктом дослідження є підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії в закладах вищої педагогічної освіти.

Предметом дослідження – зміст, форми, методи та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань застосовувався комплекс наукових методів: *теоретичні* – аналіз та порівняння для вивчення стану досліджуваної проблеми у контексті сучасних психолого-педагогічних теорій, уточнення сутності базових понять та визначення структури готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенним групами, узагальнення та систематизація для визначення критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенним групами; синтез та конкретизація для обґрунтування змісту та педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенним групами; *емпіричні: діагностичні* – бесіди, тестування, вивчення результатів навчальної діяльності, інтерв'ювання, анкетування; *обсерваційні* – педагогічні спостереження, самоспостереження, самооцінка; *експериментальні* – констатувальний і формувальний етапи експерименту з метою визначення рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з гетерогенним групами учнів; *математичної статистики* – для обробки кількісних та якісних даних педагогічного експерименту.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* спроектовано та експериментально перевірено ефективність моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; виокремлено й теоретично обґрунтовано зміст, форми, методи та педагогічні умови (модернізація практичної та науково-дослідної складових у процесі проведення педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи; інтенсифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи через уведення навчальної дисципліни за вибором «Педагогіка багатоманіття» та проблемного вивчення фахових дисциплін; інтеграція інноваційних освітніх технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів) підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенним групами; визначено сутність та структуру готовності (позитивна налаштованість майбутнього педагога на інклюзивні цінності та толерантну співпрацю з гетерогенними групами учнів; «розумна» толерантність учителя, яка забезпечує формування професійної компетентності педагога в площині гетерогенності як цілісної системи; полівимірність мислення майбутніх учителів початкової школи, яке характеризується: критичністю, рефлексивністю, системністю, прогностичністю та творчістю; готовність до педагогічного спілкування з гетерогенними групами учнів) майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та охарактеризовано компоненти (аксіологічний, когнітивний, комунікативний, прогностичний), критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, особистісно-комунікативний, рефлексивно-діяльнісний), показники, рівні (високий, середній, низький) її сформованості; охарактеризовано принципи та закономірності педагогіки

гетерогенності, а саме: обумовленість навчання соціально-економічними потребами суспільства та специфікою різноманіття (гетерогенності) освітнього середовища; спрямованість навчання та виховання на створення умов для повноцінного розвитку особистості в полікультурному, гетерогенному та інклюзивному освітньому середовищі; взаємозв'язок мотиваційної сфери особистості та її освітніх потреб, а також навчально-пізнавальної активності різноманітного складу учнів; розкриття здібностей та творчого потенціалу учнів з опорою на їх індивідуальні особливості; забезпечення радості в навчанні через створення ситуації успіху в процесі оволодіння знаннями та перспективи використання їх у суспільно-корисній діяльності;

- *уточнено* сутність поняття «гетерогенність» в освітньому аспекті, «гетерогенна група учнів», «педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів»;
- *удосконалено* зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у створенні й упровадженні в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами діагностичного інструментарію та науково-методичного забезпечення, що включає навчальну дисципліну за вибором «Педагогіка Багатоманіття» (модулі: «Гетерогенний аспект освіти», «Педагогічна взаємодія в НУШ»), форми та інтерактивні методи; навчально-методичні рекомендації для викладачів щодо особливостей підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у закладах вищої педагогічної освіти в контексті НУШ; розроблено індивідуальне електронне портфоліо «Освітній менеджер НУШ».

Матеріали дисертації можуть бути використані під час підготовки підручників і навчальних посібників, розроблення навчальних курсів із розвитку дизайн-мислення та креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи; у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка магістрів спеціальності 013 «Початкова освіта», у психолого-педагогічних дослідженнях відповідної сфери.

Наукові положення, методичні рекомендації та результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка про впровадження № 21 від 01.07.2019 р.), Житомирського державного університету імені І. Франка (довідка про впровадження № 1/286 від 03.04.2019 р.), Хмельницької Гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 370 від 15.07.2019 р.), Луганського національного університету імені Т. Шевченка (довідка про впровадження № 1/630 від 01.07.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наведені в дисертації результати отримані автором самостійно. У спільних працях авторів належить: [9] – окреслені шляхи та умови організації освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, розглянуто критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; [20] – проаналізовано особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів в контексті розбудови Нової

української школи; [21] – розроблена програма дисципліни за вибором «Педагогіка Багатоманіття», система виховних заходів та комплекс вправ для формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження знайшли відображення в статтях, опублікованих у наукових фахових журналах із педагогіки, матеріалах конференцій, збірках наукових праць, навчальній програмі, навчально-методичному посібнику.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на різних етапах виконання роботи на засіданнях кафедри педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та доповідалися на науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня, а саме:

– *міжнародних*: «Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти» (Київ, 2016), «Психологія і методика в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Київ, 2016), «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (Київ, 2017), «Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді та дорослих» (Переяслав-Хмельницький, (2018).

– *всеукраїнських*: «Наступність дошкільної та початкової освіти в контексті соціальної мобільності» (Львів, 2017), «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (Івано-Франківськ, 2017), «Розвиток конкурентоспроможної особистості у межах сучасної освіти: реалії та перспективи» (Київ, 2018).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 21 науковій публікації, серед яких: 7 статей – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у закордонних періодичних наукових виданнях, 6 тез і матеріалів доповідей апробаційного характеру, 5 наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації зумовлені логікою дослідження, яке складається із анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (340 найменувань) та 6 додатків на 56 сторінках друкованого тексту. Загальний обсяг дисертації становить 315 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 213 сторінках. Робота містить 7 рисунків та 14 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дисертаційної роботи, висвітлено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, визначено особистий внесок здобувача наукового ступеня в опублікованих працях, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, публікації, окреслено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів**

початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів» проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми, конкретизовано такі основні поняття дослідження, як «гетерогенність», «гетерогенна група», «педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів»; обґрунтовано особливості сучасного покоління учнів, які мають особливі освітні потреби; охарактеризовано особливості підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Теоретичний аналіз проблеми дозволив нам окреслити суть ключових понять дослідження. Вперше в освітній площині використовується поняття «гетерогенність» та «гетерогенна група».

Гетерогенність (від. грец. різнорідність) – основа, що складається з різних за своєю природою або походженням частин. Гетерогенність як філософська категорія має динамічний характер, відповідно слід констатувати, що гетерогенність по відношенню до людини – це процес та постійне становлення, яке характеризується як загальними особливостями в цілому, так і специфічними ознаками.

В освітній площині феномен гетерогенності або багатоманіття розглядається науковцями як відмінності, які існують між людьми щодо статі, віку, соціального статусу, етнонаціональної приналежності, релігії, здоров'я або інвалідності, специфічних ознак особистості тощо.

Для дослідження було важливо акцентувати увагу на тому, що ціле складається з різних частин, так само як цілісність колективу, групи, класу (суспільства) визначається збереженням у ньому кожної індивідуальності. Єдність визначається не лише як відношення неподільності колективів, груп, але й у цілісному погляді на людину (Б. Вішеславцев, М. Бердяєв), де останнє складається не з окремих кінцевих частин, а з безкінечного розмаїття одиниць, утворюючи неповторність кожної особистості, яка відрізняється від усього загальноприйнятого та часткового можливістю містити в собі «універсальний зміст». Саме в цьому аспекті знаходить своє відображення принцип психології А. Адлера – «не розглядати здібності дитини мислити та міркувати ізольовано, а вивчати їх тільки в контексті її психіки як єдиного цілого».

Визначення гетерогенної групи потребує визначення ознак багатоманіття, а отже, гетерогенності (різнорідності або різноманіття) в колективах, групах, спільнотах. Представимо декілька важливих характеристик гетерогенності, які були виокремлені низкою науковців (М. Певзнер, П. Петряков, В. Стаднік, Р. Томас).

Сучасне розуміння гетерогенності в освітньому середовищі припускає характеристику суб'єктів освітнього процесу на основі наступних критеріїв: етнічна приналежність та обумовлена нею мова, національні традиції, культура, ментальність та ін.; релігійні вірування (традиційні або нетрадиційні релігійні погляди та переконання); стан здоров'я, психофізичні особливості; соціальний статус учня та його родини; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки; та нині виділено в гетерогенні групи учнів, серед яких: діти мігрантів, біженців та переселенців; діти з сімей представників різних релігійних конфесій; діти з інвалідністю або діти з особливостями психофізичного розвитку; діти з сімей із різним статусом соціального

неблагополуччя; діти, обдаровані в інтелектуальній та творчій сферах діяльності; діти з соціально-емоційною винятковістю, які мають труднощі в навчанні; підлітки та молодь, що належать до різної молодіжної субкультури.

Актуальність проблеми засвідчують матеріали проєкту «Темпус IV. Підготовка педагогів та освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами та організаціями», Всесвітньої конференції ЮНЕСКО 1994 року, конгресу Генеральної асамблеї ООН 2006 року, Всегерманської комісії ЮНЕСКО 2010 року та Конвенції ООН, прийнятої ЄС у 2010 році. Підсиленням уваги до гетерогенності є реформа інклюзивної освіти та інтеграція її в початкову ланку, яка включає в освітній процес учнів з особливими освітніми потребами, що мають бути враховані у побудові освітнього процесу.

Згідно з міжнародною правовою документацією, державними нормативними актами соціального змісту в більшості країн світу виокремлюється загальнозживаний термін «діти з особливими потребами» («Children with Special Needs»). Цей термін зауважує на зміні акцентів, а саме: з недоліків та порушень у дітей з відхиленням у нормі до зосередження на їх особливих потребах. Відповідно до ширшого розуміння інклюзивної освіти та міжнародних документів, діти з особливими освітніми потребами – це діти, які потребують додаткової, постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою: забезпечення їх права на освіту, сприяння розвитку дитячої особистості, поліпшення стану їх здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади.

«Гетерогенна група учнів» – це група учнів з особливими освітніми потребами, які мають видимі (вік, стать, раса) та невидимі ознаки (освіта, інтелектуальні здібності, життєвий досвід, вихованість, національність, віросповідання, життєві та моральні принципи, сексуальна орієнтація тощо), об'єднані спільним критерієм (етнічна та релігійна приналежність; стан здоров'я, психофізіологічні особливості; соціальний статус; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки), які знаходяться у взаємозалежності одне від одного та потребують додаткової підтримки в освітньому процесі.

Аналіз поняття *«педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів»* засвідчив, що цей феномен визначається як особлива форма зв'язку між учасниками освітнього процесу, педагогами та учнями з особливими освітніми потребами, яка ґрунтується на толерантній моделі взаємин, що базуються: на взаємній довірі, взаємопідтримці один одного, визнанні індивідуальності та унікальності кожного, свободі вибору, взаємній повазі, взаємодопомозі та співпереживанні; взаємозбагаченні їх емоційної, інтелектуальної, комунікативної та культурної сфери діяльності; спрямованості на їх координацію, регулювання та гармонізацію. За умови довірливих та рівноправних взаємовідносин такий зв'язок перетворюється у співробітництво та партнерство в сучасному інноваційному освітньому просторі.

Визначено, що зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів має бути спрямований на формування у майбутніх учителів:

1) *професійно педагогічного мислення*, властивістю якого є полівимірність (критичність, рефлексивність, системність, прогностичність та творчість);

2) готовності до *педагогічного спілкування* з гетерогенними групами учнів;

3) засадничої якості педагога в системі ціннісної професійної компетентності, якою виокремлено феномен *толерантності*, розуміння та прийняття особистістю культурного, соціального, релігійного, фізичного, психічного різноманіття як соціальної норми.

У другому розділі «**Організаційно-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів**» обґрунтовано зміст, форми, методи та педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; розроблено модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; здійснено відбір фахових дисциплін для формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Теоретичний аналіз наукових праць дозволив уточнити сутність поняття «*готовність майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів*» як цілісне стійке професійно-особистісне утворення, що має ряд позитивних якостей та забезпечує високу результативність співпраці педагога з гетерогенними групами учнів: професійно-моральні погляди, гнучкість мислення, толерантність, емпатійність, стресостійкість, цінності та переконання на користь особистості учня; професійну спрямованість психічних процесів, налаштованість на демократичний стиль спілкування та діалогічність, що зумовлює позитивну співпрацю; професійну компетентність, що охоплює знання в галузі педагогіки гетерогенності, уміння та навички взаємодії з учнями з особливими освітніми потребами, досвід з організації педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та установку на прийняття та розуміння гетерогенності в освітньому процесі; здатність використовувати дизайн-мислення в професійній діяльності й уміння рефлексувати та долати труднощі у співпраці з гетерогенними групами учнів, прогнозувати їх та попереджати; професійно самовдосконалюватися.

У результаті наукового пошуку теоретично обґрунтовано *структурні компоненти готовності* майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (*аксіологічний, когнітивний, комунікативний, прогностичний*), визначено *критерії та показники: мотиваційно-ціннісний* критерій (сформованість стійкої мотивації до розуміння та прийняття гетерогенності в освітньому середовищі; позитивне налаштування та орієнтації особистості майбутнього педагога на інклюзивні цінності та толерантну співпрацю з гетерогенними групами учнів; усвідомлення значущості оволодіння знаннями в галузі педагогіки гетерогенності; бажання досягати успіху та долати труднощі у спілкуванні та співпраці й потреба у саморозвитку та самовдосконаленні в професійній діяльності); *інформаційно-когнітивний* (наявність знань студентів у галузі педагогіки гетерогенності, їхня повнота, змістовність, глибина, цілісність, системність та дієвість; обізнаність у змісті та реаліях інклюзивної освіти; знання основ комунікації та видів педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; володіння основами

дизайну мислення, знання полівимірності педагогічного мислення педагога); *особистісно-комунікативний* (наявність сформованих особистісних якостей: толерантність, емпатія, стресостійкість, емоційна мобільність в освітньому середовищі; уміння розпізнавати внутрішній стан учнів із гетерогенних груп, володіння засобами вербального та невербального спілкування; установка на толерантність у комунікації з учнівським різноманіттям, створення атмосфери довіри у спілкуванні та співпраці; сформованість корпоративної та інклюзивної культури), *рефлексивно-діяльнісний* (уміння рефлексувати власну педагогічну діяльність та особистісні якості; уміння розв'язувати проблемні ситуації, педагогічні задачі та проєктувати освітній процес шляхом дизайну мислення, пошуку та прийняття нестандартних рішень та новацій, дотримуючись принципів педагогіки гетерогенності; уміння діагностувати гетерогенні групи учнів згідно з критеріями гетерогенності та їх особливими освітніми потребами; здатність розв'язувати конфліктні ситуації та попереджувати конфліктність в гетерогенному освітньому середовищі за допомогою дизайну мислення; здатність рефлексувати реактивність на типові стресові ситуації у педагогічній взаємодії з гетерогенними групами учнів; здатність діяти та долати труднощі в умовах інклюзії); схарактеризовано *рівні готовності* майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (високий, середній, низький).

Теоретично обґрунтовано й розроблено модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (Рис.1).

Базовими структурними компонентами моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів є три модулі: *теоретичний* (мета, завдання, наукові підходи, принципи), *організаційний* (педагогічні умови, зміст, форми, методи, прийоми, компоненти готовності, етапи), *результативний* (критерії, показники, рівні готовності, результат підготовки).

Фундаментальною основою для здійснення педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів визначені *професійні знання* майбутніх учителів початкової школи: *загальнопедагогічні* (знання основ педагогіки гетерогенності та їх висвітлення у вітчизняній та зарубіжній літературі); *інклюзивно-педагогічні* (знання з інклюзивної освіти та історико-логічної трансформації поглядів на природу культури міжособистісних взаємин в інклюзивному просторі); *психолого-педагогічні* (знання психо-фізіологічних особливостей розвитку дітей гетерогенних груп, уявлення про індивідуальні властивості та емоційний розвиток особистості в сучасних умовах, володіння сучасними педагогічними технологіями педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, а також підвищення рівня корпоративної та інклюзивної культури вчителів у співпраці з гетерогенними групами учнів); *соціально-педагогічні* (знання сучасних соціально-педагогічних проблем толерантності: «розумної» та «абсолютної», законодавчої бази щодо соціального

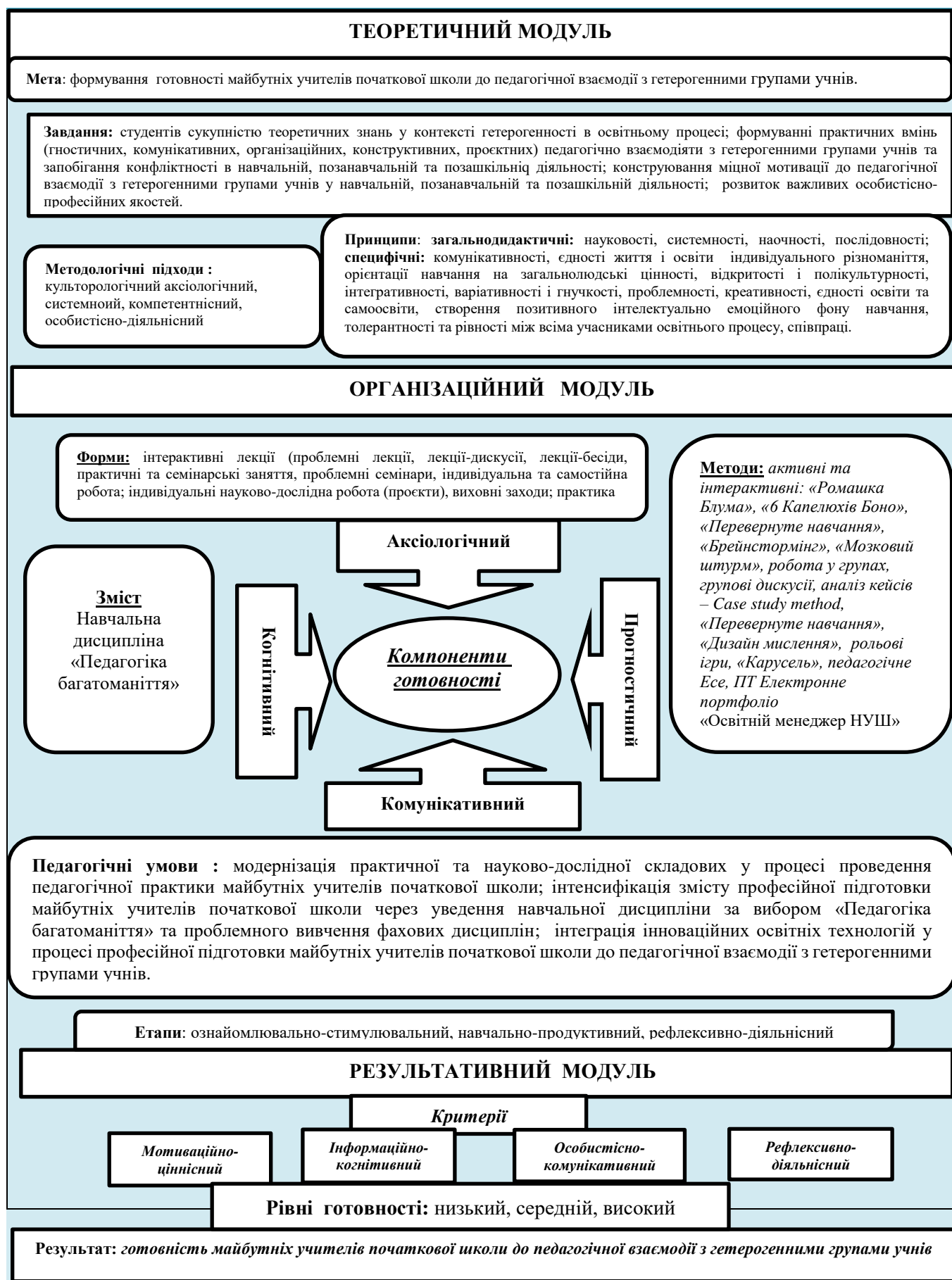

Рис. 1. Модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів

захисту та підтримки дітей з особливими освітніми потребами, про права й обов'язки дітей та педагогів у сучасному полікультурному та інклюзивному освітньому просторі); *практичні вміння: гностичні* (вміння мислити полівимірно у співпраці з гетерогенними групами учнів); *проектувальні* (проектування педагогічних цілей і завдань, методів і прийомів педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; уміння аналізувати педагогічну ситуацію та використовувати дизайн-мислення, досліджувати сучасну психолого-педагогічну та методичну літературу, вивчати перспективний педагогічний досвід, здійснювати оцінку виховних можливостей); *конструктивні* (форми та методи результативної співпраці з гетерогенними групами учнів); *комунікативні* (здатність налагоджувати педагогічно доцільні взаємини з учнями з особливими освітніми потребами, підвищувати рівень культури педагогічної взаємодії в умовах інклюзії) - визначено, що ключовими пріоритетами у педагогічній взаємодії педагога з гетерогенними групами учнів є демократичний стиль спілкування та діалогічність, дизайн мислення педагога та толерантність як засаднича якість готовності фахівця до окресленого виду діяльності; *форми*: інтерактивні лекції (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-бесіди, лекції з розбором конкретних ситуацій тощо); практичні та семінарські заняття, проблемні семінари, семінари засновані на поєднанні «дискусія + гра», майстер-класи; індивідуальні науково-дослідні завдання (проекти), виховні заходи; *методи* – активні та інтерактивні методи (інноваційні освітні технології): «Ромашка Блума», «Перевернуте навчання», «Мозковий штурм», робота у групах, групові дискусії, аналіз кейсів – Case study method, «Перевернуте навчання», «Дизайн-мислення», сесія «питання-відповідь», рольові ігри, «Карусель», педагогічне Есе, проблемні питання, проблемні завдання, порівняння, аналіз, оцінка, групова дискусія, круглий стіл, дебати. ПТ «Освітній менеджер НУШ» (індивідуальне електронне портфоліо), що є результативним засобом формування готовності студентів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у вигляді системності знань, умінь та навичок й особистого досвіду кожного студента. Обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (модернізація практичної та науково-дослідної складових у процесі проведення педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи; інтенсифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи через уведення навчальної дисципліни за вибором «Педагогіка багатоманіття» та проблемного вивчення фахових дисциплін; інтеграція інноваційних освітніх технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів).

У третьому розділі «**Організація та проведення експериментального дослідження**» охарактеризована програма формувального експерименту з реалізації моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, проаналізовані результати експериментального дослідження, здійснено підтвердження їх статистичної достовірності.

Для визначення ефективності запропонованої моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів проведено

педагогічний експеримент, який проходив у три етапи: констатуючий, формувальний та контрольний етапи дослідження.

На першому етапі експерименту (2015–2016 рр.) здійснено аналіз філософських, психолого-педагогічних, соціологічних джерел з проблеми дослідження, з'ясовано стан готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, причини існуючих недоліків, а також з'ясовано відповідність між практичними та теоретичними знаннями. Результати констатуючого експерименту дозволили визначити рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до окресленого виду діяльності.

Другий етап експерименту (2017–2018 рр.) було організовано та проведено формувальний етап дослідження зі здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Початкова освіта» і яких було розподілено на контрольні (КГ) – 101 особа та експериментальні (ЕГ) групи – 101 особа.

Формувальний етап експерименту проводився за програмою підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, системотвірним компонентом якої є спецкурс «Педагогіка багатоманіття», що включав себе ознайомлювально-стимулювальний, навчально-продуктивний, рефлексивно-діяльнісний етапи.

Під час формувального експерименту використовувалися різні форми і методи роботи для формування готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, які були спрямовано на розвиток дизайну мислення майбутнього педагога в освітній гетерогенній площині, здійснення педагогічного спілкування з гетерогенними групами учнів та «розумної» толерантності.

На контрольному етапі (2019-2020 рр.) опрацьовано кількісні та якісні показники експериментальної роботи, сформульовано висновки, оформлено результати педагогічного експерименту. Для аналізу результативності моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів визначались і порівнювались цифрові показники в КГ та ЕГ відповідно до кожного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

На підставі аналізу даних теоретичного пошуку та експериментальної роботи виокремлено загальні закономірності формування готовності майбутніх фахівців до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, провідною ознакою якої є сформованість аксіологічного компонента готовності, мотивація до розуміння та прийняття гетерогенності в освітній площині не як перешкоди, а як поштовху до професійного самовдосконалення, позитивного задоволення потреби в отриманні знань в галузі педагогіки гетерогенності та їх застосування, налаштованість на толерантну співпрацю та педагогічне спілкування на основі інклюзивних цінностей у майбутній професійній діяльності. Для студентів ЕГ характерною є стійка мотивація, активно-дієве задоволення потреби в отриманні та застосуванні знань з галузі педагогіки гетерогенності в практичній діяльності, стійка налаштованість на толерантну співпрацю та педагогічне спілкування з гетерогенними групами учнів та професійне самовдосконалення. Для студентів КГ характерним є активно-позитивне

задоволення потреби з організації навчально-пізнавальної діяльності.

Результати експерименту засвідчили, що в студентів ЕГ та КГ рівні когнітивного компонента готовності до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів суттєво відрізняються: у студентів ЕГ виявлено позитивні зміни на всіх рівнях, зокрема на низькому та високому рівнях, тоді як студенти КГ переважно не продемонстрували суттєвої динаміки в зростанні рівнів досліджуваного феномену.

Аналіз ефективності опанування студентами ЕГ та КГ комунікативних умінь педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів дав змогу виявити різний рівень сформованості комунікативного компоненту готовності. Так, згідно з результатами, у студентів ЕГ переважають високий та низький рівні сформованості комунікативного компонента, тоді як студенти КГ спостерігаються відсутність змін.

Одержані в процесі дослідження дані прогностичних умінь студентів, а саме вміння рефлексувати та використовувати дизайн-мислення в розв'язанні педагогічних задач та конфліктних ситуацій в гетерогенній освітній площині засвідчили, що у студентів ЕГ та КГ показники прояву прогностичного компоненту готовності відрізняються суттєво. Зокрема, в ЕГ спостерігаються зміни на високому, середньому та низькому рівні, а в КГ – незначні зміни на високому, низькому та середньому рівні сформованості аксіологічного та прогностичного компонентів готовності.

Результати подано у таблиці 1 та Рис. 2.

Таблиця 1

Результати експериментального дослідження (у %)

<i>Рівні</i>	<i>Високий %</i>		<i>Середній %</i>		<i>Низький%</i>	
ЕГ 1 (початок експерименту %)	12,46	9,87	41,54	9,28	46	-19,15
ЕГ 2 (завершення експерименту %)	22,33		50,82		26,85	
КГ 1 (початок експерименту %)	11,96	0,5	42,10	-0,06	45,94	-0,44
КГ 2 (завершення експерименту %)	12,46		42,04		45,5	

У результаті запровадження моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та педагогічних умов у ЕГ суттєво збільшилася кількість студентів із високим та низьким рівнем сформованості готовності до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (високий – від 12,46 % до 22,33%, низький – від 46% до 26,85%); також значні зміни відбулися у показниках середнього рівня: якщо до початку експерименту було 41,54% то на підсумковому етапі виявлено 50,82% студентів із середнім рівнем готовності.

Отже, впровадження моделі підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів сприяло підвищенню рівня сформованості їхньої готовності до зазначеного процесу.

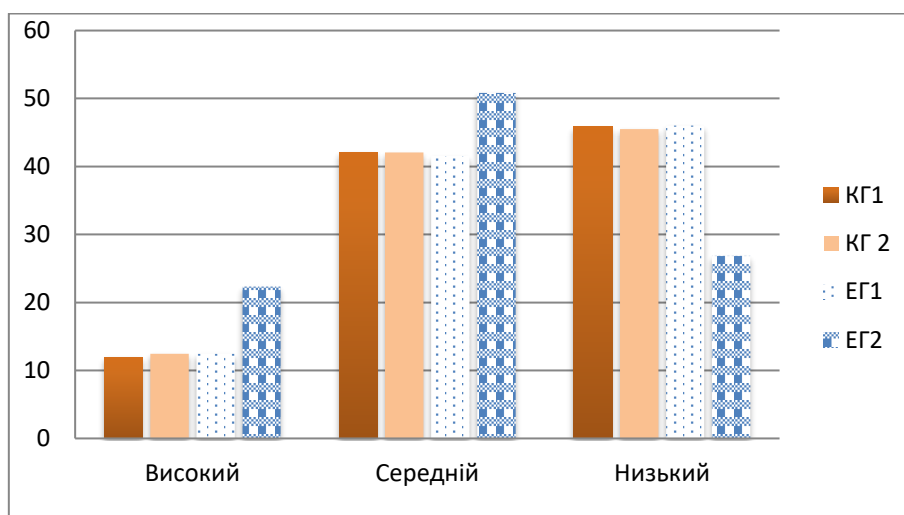

Рис. 2. Порівняльні дані рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (у%)

Достовірність і вірогідність отриманих результатів перевірено й підтверджено за допомогою застосування методів математичної статистики шляхом визначення і порівняння кількісного та якісного аналізу отриманого емпіричного матеріалу і застосуванням критеріїв φ^* (непараметричного критерію Фішера) та Стьюдента, обчислених за показниками сформованості готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів для контрольних та експериментальних груп. Після проведення формувального експерименту відбулись суттєві зміни в структурі рівнів сформованості всіх досліджуваних компонентів готовності: частка майбутніх вчителів ЕГ, що мають високий рівень готовності, статистично значущо зросла в ході експерименту і перевищує відповідну частку в КГ з рівнем надійності не меншим 0,77. А частка майбутніх вчителів ЕГ з низьким рівнем суттєво зменшилась і з рівнем надійності не меншим 0,95 може вважатись меншою за відповідну частку в КГ.

Результати педагогічного експерименту свідчать про ефективність запропонованих педагогічних умов та розробленої моделі формування готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

ВИСНОВКИ

Теоретичне та експериментальне вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів дало підстави для таких висновків:

1. Теоретичний аналіз державних документів таких як: Закони України «Про освіту» (2017 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013 р.), Концепції «Нова українська школа» (2016 р.); Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) – та наукових досліджень дозволив розробити та обґрунтувати особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами, схарактеризувати принципи та закономірності педагогіки гетерогенності, а саме: обумовленість навчання соціально-економічними потребами суспільства та специфікою різноманіття

(гетерогенності) освітнього середовища; спрямованість навчання та виховання на створення умов для повноцінного розвитку особистості в полікультурному, гетерогенному та інклюзивному освітньому середовищі; взаємозв'язок мотиваційної сфери особистості та її освітніх потреб, а також навчально-пізнавальної активності різноманітного складу учнів; розкриття здібностей та творчого потенціалу учнів з опорою на їх індивідуальні особливості; забезпечення радості в навчанні через створення ситуації успіху в процесі оволодіння знаннями та перспективи використання їх у суспільно-корисній діяльності.

2. На основі аналізу досліджень з проблеми підготовки майбутніх учителів у психолого-педагогічній теорії і практиці закладів вищої освіти встановлено, що питання «гетерогенності» в освіті, а саме включення в освітній процес учнів з особливими освітніми потребами, які класифікуються в гетерогенні групи згідно з критеріями багатоманіття, на сьогодні є однією з актуальних та топових проблем сучасної української системи освіти. Із прийняттям освітньої реформи «Нова українська школа» та впровадженням інклюзивної освіти в освітніх колах постає потреба у модернізації системи підготовки майбутнього фахівця в сучасних умовах.

Проаналізувавши явище гетерогенності в філософо-психолого-педагогічному та соціальному аспектах, а також нормативні документи щодо інклюзії в освітній площині, ми можемо визначити, що:

– В освітній площині феномен гетерогенності або багатоманіття розглядається науковцями як відмінності або індивідуальні особливості, які існують між людьми щодо статі, віку, соціального статусу, етнопонаціональної приналежності, релігії, здоров'я або інвалідності, специфічних ознак особистості та ін.

– *Гетерогенна група учнів* – це група учнів з особливими освітніми потребами, які мають видимі (вік, стать, раса) та невидимі ознаки (освіта, інтелектуальні здібності, життєвий досвід, вихованість, національність, віросповідання, життєві та моральні принципи, сексуальна орієнтація тощо), об'єднані спільним критерієм (етнічна та релігійна приналежність; стан здоров'я, психофізіологічні особливості; соціальний статус; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки), знаходячись у взаємозалежності один від одного та потребують додаткової підтримки в освітньому процесі.

– *«Педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів»* – особлива форма зв'язку між учасниками освітнього процесу, педагогами та учнями з особливими освітніми потребами, яка ґрунтується на толерантній моделі взаємин і базується на: взаємній довірі, взаємопідтримці один одного; визнанні індивідуальності та унікальності кожного, свободи вибору; взаємній повазі, взаємодопомозі та співпереживанні; взаємозбагаченні їх емоційної, інтелектуальної, комунікативної та культурної сфери діяльності; спрямована на їх координацію, регулювання та гармонізацію; за умови довірливих та рівноправних взаємовідносин перетворюються у співробітництво та партнерство в сучасному інноваційному освітньому просторі.

3. Охарактеризовано структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, яка містить такі компоненти: *аксіологічний, когнітивний, комунікативний, прогностичний.*

Під *готовністю майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів* ми розуміємо цілісне стійке особистісне утворення, що має ряд позитивних якостей: забезпечує високу результативність співпраці педагога з гетерогенними групами учнів, що включає в себе професійно-моральні погляди, цінності та переконання; професійну спрямованість психічних процесів, налаштованість на співпрацю; професійну компетентність та толерантність, що охоплює знання, уміння, навички, досвід з організації педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та установку на розуміння й прийняття гетерогенності в освітньому процесі; уміння використовувати дизайн-мислення у співпраці з учнями з особливими освітніми потребами; здатність долати труднощі у спілкуванні та співпраці з гетерогенними групами учнів, прогнозувати їх та попереджати; професійно самовдосконалюватися.

Уточнено зміст критеріїв (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, особистісно-комунікативний, рефлексивно-діяльнісний) та показників для визначення рівнів сформованості готовності до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Показником сформованості *аксіологічного компонента* є сформованість стійкої мотивації до розуміння та прийняття гетерогенності в освітньому середовищі; позитивна налаштованість та орієнтованість особистості майбутнього педагога на інклюзивні цінності та толерантну співпрацю з гетерогенними групами учнів; прагнення до збагачення знань в галузі педагогіки гетерогенності; бажання досягати успіху та долати труднощі у спілкуванні та співпраці; потреба у саморозвитку та самовдосконаленні в професійній діяльності; *когнітивного* – наявність знань студентів у галузі педагогіки гетерогенності, їхня повнота, змістовність, глибина, цілісність, системність та дієвість; обізнаність у змісті та реаліях інклюзивної освіти; знання основ комунікації та видів педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; володіння основами дизайну мислення, знання полівимірності педагогічного мислення педагога; *комунікативного* – наявність сформованих особистісних якостей: толерантності, емпатії, стресостійкості, емоційної мобільності в освітньому середовищі; уміння розпізнавати внутрішній стан учнів з гетерогенних груп, володіння засобами вербального та невербального спілкування; установка на толерантність в комунікації з учнівським різноманіттям і створення атмосфери довіри у спілкуванні та співпраці; сформованість корпоративної та інклюзивної культури; *прогностичного* – уміння рефлексувати власну педагогічну діяльність та особистісні якості; здатність розв'язувати проблемні ситуації, педагогічні задачі та проектувати освітній процес шляхом дизайну мислення, пошуку та прийняття нестандартних рішень та новацій, дотримуючись принципів педагогіки гетерогенності; уміння діагностувати гетерогенні групи учнів відповідно до критеріїв гетерогенності та їх особливих освітніх потреб; здатність розв'язувати конфліктні ситуації та попереджувати конфліктність в гетерогенному освітньому середовищі за допомогою дизайну мислення; уміння рефлексувати реактивність на типові стресові ситуації у педагогічній взаємодії з гетерогенними групами учнів; здатність діяти та долати труднощі в умовах інклюзії.

З урахуванням виокремлених критеріїв і відповідних їм показників виявлені три рівні сформованості готовності майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів: низький, середній, високий.

4. Теоретично обґрунтовано зміст навчальної дисципліни за вибором «Педагогіка багатоманіття» (модулі: «Гетерогенний аспект освіти», «Педагогічна взаємодія в НУШ») та особливості організації проблемного вивчення під час вивчення фахових дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Виокремлено педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, а саме: модернізація практичної та науково-дослідної складових у процесі проведення педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи; інтенсифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи через уведення навчальної дисципліни за вибором «Педагогіка багатоманіття» та проблемного вивчення фахових дисциплін; інтеграція інноваційних освітніх технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Обґрунтовано доцільність застосування методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, методів стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності, методів контролю та корекції, інтерактивних методів («Ромашка Блума», «6 Капелюхів Боно», «Перевернуте навчання», «Мозковий штурм», аналіз кейсів – Case study method, «Дизайн-мислення», ПТ «Індивідуальне електронне портфоліо» та ін.) у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

5. Спроектована та експериментально перевірена ефективність моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у процесі професійної підготовки, за допомогою якої реалізовано завдання формування експерименту дослідження. Модель підготовки включає в себе три модулі: *теоретичний* (мета, завдання, методологічні підходи, принципи), *організаційний* (зміст, форми, прийоми, етапи, компоненти готовності (аксіологічний, когнітивний, комунікативний, прогностичний), педагогічні умови), *результативний* (критерії, показники, рівні та результат підготовки).

Експериментальна перевірка ефективності моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів дозволила виявити позитивну динаміку як в ЕГ (+9,87, +9,28, -19,15), так і в КГ (+0,5, -0,06, -0,44).

Застосування математичних методів опрацювання експериментальних даних (використання непараметричного критерію Фішера та Стьюдента) підтвердило ефективність моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вирішення окресленої проблеми. До подальших напрямів наукових пошуків уважаємо за доцільне віднести: формування гетерогенної компетентності вчителя початкової школи в умовах

інклюзивної освіти; вивчення досвіду формування корпоративної та інклюзивної культури майбутнього вчителя початкової школи в зарубіжних країнах.

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. **Тутова Т. Б.** Vision on Newcastle: позитивна практика викладання англійської мови іноземним студентам у Британії на основі власного досвіду. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* Київ, 2013. Випуск 22. С. 165 -170.

2. **Тутова Т. Б.** Удосконалення навичок говоріння, як складової мовленнєвої компетенції та однієї з складових комунікативної компетенції студентів шляхом інтеграції інтерактивних технологій навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* Київ, 2014. Випуск 25. С. 168 -174.

3. **Тутова Т. Б.** Вдосконалення педагогічної майстерності вчителя початкових класів та іноземної мови шляхом формування професійно-комунікативної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* Київ, 2015. Випуск 27. С. 203-207.

4. **Тутова Т. Б.** Сучасні реалії та перспективи підготовки майбутніх вчителів початкових класів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».* К. : Гнозис, 2016. Додаток 1 до Вип. 37. Т. 2(70). С. 489 – 497.

5. **Тутова Т. Б.** Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів в контексті розбудови нової української школи. *Вісник Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького. Серія Педагогічні науки.* 2018. № 6. С. 132-138.

6. **Тутова Т. Б.** Толерантність як складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* Київ, 2018. Випуск 29. С. 120-126.

7. **Тутова Т. Б.** Готовність майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів як складова фахової підготовки. *«Інноваційна педагогіка».* Одеса, 2019. Вип.10. Т. 3. С. 107-112.

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав

8. **Tutova T.** Problems and Perspectives of Future Primary School Teachers Preparation for Their Collaboration with Heterogeneous Groups of Students. *The International Academic Congress European Research Area: Status, Problems and Prospects.* Congress Proceedings Publication. Book of Abstracts, Riga, Latvia. 2016 PP.78-81.

9. **Tutova T., Matviienko O.** Criteria, Indicators and Levels Future Primary School Teacher's Readiness to Collaboration with Heterogeneous Groups of Students. *Scientific*

journal Intellectual Archive. 2019. Volume 8. Number 2. April\June. PP.190-201.

10. **Тутова Т.** Future Primary School Teacher's Model Preparation for Collaboration with Heterogeneous Groups of Students. *Scientific journal Intellectual Archive*. 2020. Volume 9. Number 2. April\June. PP.78-85.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. **Тутова Т. Б.** Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. *Психологія і методика в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 9-10 грудня 2016 р. Харків, 2016. С. 75-77.

12. **Тутова Т. Б.** Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. *Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2 грудня 2016 р. Івано-Франківськ, 2016. С. 195-200.

13. **Тутова Т. Б.** Особливості педагогічної взаємодії вчителя початкової школи з гетерогенними групами учнів. *Наукова дискусія: питання педагогіки та психології* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 1-2 грудня 2017 р. Київ, 2017. С. 94-97.

14. **Тутова Т. Б.** Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. *Наступність дошкільної та початкової освіти в контексті соціальної мобільності* : матеріали Теоретико-практичного семінару, 20 січня 2017 р. Львів, 2017. С. 183-185.

15. **Тутова Т. Б.** Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у контексті розбудови нової української мови. *Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді та дорослих* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, 27 лютого 2018 р. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 132-136.

16. **Тутова Т. Б.** Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у контексті розбудови нової української мови. *Розвиток конкурентоспроможної особистості у межах сучасної освіти: реалії та перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2017 р. Київ, 2017. С. 244-249.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. **Тутова Т. Б.** Психолого-педагогічні основи вивчення іноземної мови у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання*. Вип. 4. 2005. С. 130-135.

18. **Тутова Т. Б.** Лінгвістичні здібності до оволодіння іноземними мовами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання*. 2006. Вип. 5. С. 247-252.

19. **Тутова Т. Б.** Шляхи та умови організації освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. *Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти*. Тематичний випуск : збірник

наукових статей. Київ, 2016. С. 204-211.

20. **Тугова Т. Б.**, Матвієнко О. В., Олефіренко Т. О. Навчальний посібник «Педагогіка Багатоманіття». Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2020. 236 с.

21. **Тугова Т. Б.**, Матвієнко О. В. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Педагогіка Багатоманіття». Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2020. 170 с.

АНОТАЦІЯ

Тугової Т. Б. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020.

Дослідження присвячено проблемі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Проаналізовано стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. З'ясовано сутність феномена гетерогенності в освітній площині, визначено поняття «гетерогенна група учнів» та «педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів».

Проаналізовано сучасний стан готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та обґрунтовано її багатокомпонентну структуру (аксіологічний, когнітивний, комунікативний, прогностичний компоненти); критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, особистісно-комунікативний та рефлексивно-діяльнісний), показники та рівні сформованості (низький, середній, високий).

Виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів (що складається з *теоретичного, організаційного, результативного* модулів) та педагогічні умови (модернізація практичної та науково-дослідної складових у процесі проведення педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи; інтенсифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи через уведення навчальної дисципліни за вибором «Педагогіка багатоманіття» та проблемного вивчення фахових дисциплін; інтеграція інноваційних освітніх технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів).

Результати дослідження підтверджують прогностичність сформованої на початку дослідження робочої гіпотези щодо формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у процесі вивчення основ педагогіки гетерогенності.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вчителі початкової школи, педагогічна взаємодія, готовність до педагогічної взаємодії, гетерогенна група учнів, педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів.

ANNOTATION

Tutova T. Training of Future Primary School Teachers for Pedagogical Interaction with Heterogeneous Groups of Students. – The manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of professional education. – National Drahomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2020.

The study focuses on the training of future primary school teachers for pedagogical interaction with the heterogeneous groups of students. The elaboration of the problem of future primary school teachers' training for pedagogical interaction with heterogeneous groups of students has been analyzed. The essence of the phenomenon of heterogeneity in the educational sphere is clarified, the concepts of «heterogeneous group of students» and «pedagogical interaction with heterogeneous groups of students» are defined.

The current state of readiness of future primary school teachers for pedagogical interaction with heterogeneous groups of students is analysed and its multi-component structure (axiological, cognitive, communicative and prognostic components); criteria (motivational-value, information-cognitive, personal-communication and reflexive-activity); indicators and levels of formation (low, medium and high) are justified.

The effectiveness of a training model of future primary school teachers for pedagogical interaction with heterogeneous groups of students and the pedagogical conditions (modernization of practical and scientific research components while carrying out the future primary school teachers pedagogical practice; content intensification of the future teachers of primary school preparation through optional educational discipline “Pedagogy of Diversity” integration and professional disciplines problem study; innovative educational technologies integration into a process of the future primary school teachers preparation for a pedagogical interaction with heterogeneous groups of students).

The pilot programme has been developed, efficiency of model and experimental pedagogical conditions is proved, the quantitative and qualitative analysis of the results is carried out and prospects for further scientific research on the problem are defined. The main results of the research are introduced into the higher education process.

The results of the study confirm the predictability of the hypothesis formed at the beginning of the study as for the training the readiness of the future primary school teachers for pedagogical interaction with heterogeneous groups of students in the process of studying the basics of pedagogy of heterogeneity.

Key words: professional preparation, future primary school teachers, pedagogical interaction, readiness for pedagogical interaction, heterogeneous group of students, pedagogical interaction with heterogeneous groups of students.